

ความช่วยเหลือของรัฐบาลญี่ปุ่นต่อ การพัฒนาชนบทไทย ทัศนะที่มองจากพื้นที่ต่อโครงการ พัฒนาชนบทแบบผสมผสาน

ปรีดา ประพฤติชอบ*

1. อารัมภบท

ความช่วยเหลือจากรัฐบาลญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศไทยในด้านต่าง ๆ นั้นนับวันจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในอดีตเมื่อไม่นานมานี้เมื่อพูดถึงความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เรามักจะนึกถึงสหรัฐอเมริกา หรือ รัฐบาลอเมริกัน แต่ในปัจจุบันญี่ปุ่นได้เข้ามามีบทบาทอย่างกว้างขวางแทนที่สหรัฐอเมริกา โดยที่ความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นนั้นนับได้ว่าสูงเป็นอันดับหนึ่งจากบรรดาความช่วยเหลือที่ไทยได้รับจากต่างประเทศทั้งหมด ความช่วยเหลือที่ได้รับก็มีมากมายหลายสาขา แต่ความช่วยเหลือทางด้านการเกษตรจัดได้ว่ามีปริมาณสูงสุดจากความช่วยเหลือที่ไทยได้รับจากญี่ปุ่น คือ ประมาณเกือบครึ่งหนึ่งของความช่วยเหลือทุกประเภท ความช่วยเหลือทางด้านการเกษตรก็ยังแบ่งออกไปอีก

หลายด้าน นับตั้งแต่ด้านการพัฒนาปศุสัตว์และการประมง การชลประทาน การผลิตพืชไร่ การสหกรณ์ ไปจนกระทั่งความช่วยเหลือในการพัฒนาสถาบันที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเพื่อแก้ปัญหาการเกษตรของประเทศไทย ที่กล่าวถึงนั้นเป็นการมองในแง่ของปริมาณเป็นสำคัญ คือ ว่าคุณความช่วยเหลือของญี่ปุ่นมีมากน้อยเพียงใดเมื่อเปรียบเทียบกับของประเทศอื่น และได้ครอบคลุมกว้างขวางมากน้อยเพียงใด แต่การพิจารณาความช่วยเหลือจากต่างประเทศนั้น เราอาจมองเฉพาะในแง่ของปริมาณแต่เพียงด้านเดียว จำเป็นที่เราจะต้องพิจารณาในเรื่องของคุณภาพไปพร้อมกันด้วย จริงอยู่ที่ความช่วยเหลือนั้นเป็น “ของกำนัล” พิเศษที่เราได้รับโดยที่ไม่จำเป็นต้องลงทุนลงแรงอะไรเลย (อาจจะมีอยู่บ้างสำหรับค่าใช้จ่ายในการเจรจา ปรึกษาหารือ หรือต้อนรับ) แต่ความช่วยเหลือที่มีแต่ปริมาณ

* อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

แต่ขาดคุณภาพนั้น ก็อาจเกิดผลเสียขึ้นได้เช่นกัน ผลเสียที่ว่านั้นนับตั้งแต่ในแง่ของการเสียโอกาสที่จะใช้ความช่วยเหลือเหล่านั้นในการจัดทำโครงการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการช่วยประหยัดงบประมาณรัฐบาลไทยที่มีอยู่จำกัด ไปถึงการที่ความช่วยเหลือที่ด้อยคุณภาพก็อาจจะมีส่วนในการทำให้ระบบหรือโครงสร้างที่มีอยู่เสียไป เช่น อาจจะทำให้สร้างนิสัยความฟุ่มเฟือยให้แก่ผู้เกี่ยวข้องในโครงการ ทำให้เกิดการเปรียบเทียบกันขึ้นมาในระหว่างผู้ที่ทำงาน กล่าวคือถ้าหากเป็นโครงการของรัฐก็จำเป็นต้องใช้จ่ายอย่างระมัดระวัง แต่ถ้าหากเป็นความช่วยเหลือต่างประเทศก็ไม่จำเป็นต้องพิถีพิถันในการใช้จ่าย

บทความนี้เขียนขึ้นมาถึงแม้จะเริ่มจากโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน แต่ก็มิได้มุ่งจะพิจารณาโครงการนี้อย่างละเอียดโดยเฉพาะ เพียงแต่มุ่งหวังจะเอาโครงการนี้เป็นเพียงกรณีหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นความช่วยเหลือที่ญี่ปุ่นให้กับไทย ซึ่งมีแง่มุมให้มองหลาย ๆ ด้าน การมองนี้มิได้เป็นการมองจากผู้ที่คลุกคลีร่วมปฏิบัติงานในโครงการนี้ แต่มองจากผู้ที่อยู่ในท้องที่ของโครงการแต่มิได้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการ

2. ความเป็นมาของโครงการพัฒนา

ชนบทแบบผสมผสาน

โครงการนี้เป็นหนึ่งในบรรดาหลายสิบโครงการที่รัฐบาลญี่ปุ่นโดยองค์การไคกา (JICA) ได้ให้ความช่วยเหลือแก่รัฐบาลไทยในด้านการเกษตรและพัฒนาชนบท ในการดำเนินงานได้จัดทำโดยมหาวิทยาลัยเกียวโต ร่วมกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมีกรมชลประทานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ร่วมอยู่ด้วย โดยได้เริ่มดำเนินงานในระยะแรกระหว่างปี 2522-2526 ต่อมาได้ขยายต่อเป็นระยะที่สองระหว่างปี 2527-2529 แนวความคิดหลักของโครงการนี้อยู่ที่จะนำเอาระบบบ่อเก็บกักน้ำในไรนาซึ่งเรียกว่า “ทะเมอิคะ” ซึ่งได้รับการปรับปรุงและพัฒนามาอย่างได้ผลในจังหวัดเฮียวโกะของญี่ปุ่น มาใช้แก้ปัญหาการเกษตรในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือของไทย การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้คาดว่าจะเป็นการถ่ายทอดเทคโนโลยีอีกลักษณะหนึ่งจากของญี่ปุ่นที่ประสบความสำเร็จเอามาใช้ในประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทย คณะที่ทำการศึกษประกอบด้วย คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกียวโต - จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และข้าราชการของกรมชลประทาน การศึกษาระยะแรกได้ทำที่บ้านโนนเขว อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น และตามโครงการก็จะขยายต่อไปในหมู่บ้านในจังหวัดร้อยเอ็ดและนครราชสีมา สำหรับโครงการที่บ้านโนนเขวนั้น ได้มีการขุดบ่อตั้งแต่ปี 2524 เป็นบ่อทดลองเพื่อทำการศึกษาเป็นบ่อแรก และต่อมาได้ขุดเพิ่มเติมอีก 10 บ่อ ในหมู่บ้านเดียวกัน บ่อที่ขุดนั้นเป็นบ่อขนาดใหญ่ โดยมีความกว้าง - ยาว ประมาณ 10 X 20 เมตร เป็นบ่อส่วนตัวของเกษตรกร โดยอาจจะเป็นเจ้าของร่วมกันในกรณีที่พื้นที่ขุดบ่อเป็นพื้นที่คาบเกี่ยวกันระหว่าง 2-3 เจ้าของ และได้มีการตกลงให้มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันกับเกษตรกรที่อยู่ใกล้เคียงกัน โดยทั่วไปแล้วแต่ละบ่อจะมีผู้มาใช้ประโยชน์ 2-4 ครัวเรือน บ่อที่ขุดนั้นทางโครงการเป็นผู้ขุดให้โดยใช้เครื่องจักรกลขนาดใหญ่ เกษตรกรไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่ประการใด เพียงแต่มีเงื่อนไขว่าเกษตรกรจะต้องให้ความช่วยเหลือในด้านแรงงานในการตกแต่งบ่อเพิ่มเติม

3. ผลการดำเนินงาน

จากรายงานของคณะผู้ทำการศึกษพบว่าทางโครงการมีปัญหาในระยะแรก ๆ เกี่ยวกับการทำความเข้าใจแก่เกษตรกร เพราะเกษตรกรในหมู่บ้านไม่แน่ใจว่าประโยชน์ที่ได้รับจะคุ้มค่ากับการที่จะต้องเสียที่ดินไปในการขุดบ่อ แต่ต่อมาด้วยความพยายามของเจ้าหน้าที่โครงการพร้อมด้วยผู้นำหมู่บ้าน และผลจากการมีเกษตรกรได้เห็นผลจากบ่อทดลองหรือบ่อสาธิต ทำให้เกษตรกรในหมู่บ้านสนใจอยากที่จะได้บ่อ แต่ทางโครงการก็สามารถจะขุดให้ได้เพียง 10 บ่อเท่านั้น บ่อที่ขุดเริ่มแรกด้วยจุดมุ่งหมายทางด้านการชลประทานสำหรับ

การทำนา เช่น เก็บน้ำสำหรับแปลงกล้า หรือให้น้ำแก่นาในยามที่ฝนทิ้งช่วง ก็ได้กลายมาเป็นบ่อที่เก็บกักน้ำสำหรับแปลงผักที่ปลูกบนพื้นที่ตามคันบ่อและในบ่อก็ใช้สำหรับการเลี้ยงปลา ผลประโยชน์สองประการหลังนี้ได้กลายมาเป็นผลประโยชน์หลักของเกษตรกรเจ้าของบ่อ หรือผู้ที่เข้าร่วมใช้ประโยชน์จากบ่อ ในหมู่บ้านก็ได้มีการสร้างสำนักงานซึ่งเดิมเป็นที่พักของเจ้าหน้าที่โครงการที่ออกมาปฏิบัติงานภาคสนามเป็นครั้งคราว และใช้เป็นร้านค้าและที่เก็บอุปกรณ์ของสหกรณ์ที่ทางโครงการดำรงจะจัดตั้งขึ้นมา (แต่เท่าที่ทราบก็ยังไม่สามารถจัดตั้งขึ้นเป็นทางการได้)

จากการศึกษาของคณะผู้ศึกษาติดตาม¹ ปรากฏว่า ถึงแม้โครงการนี้จะได้นำมิติใหม่มาให้แก่เกษตรกร โดยมีบ่อที่ขุดขึ้นเป็นศูนย์กลาง เกษตรกรสามารถปลูกผักรอบคันบ่อ สามารถเลี้ยงปลาในบ่อได้ แต่ประโยชน์ที่ได้รับจำกัดอยู่เฉพาะเกษตรกรที่เป็นเจ้าของบ่อ และผู้ที่เข้าร่วมใช้ประโยชน์อีกจำนวนหนึ่ง (โดยเฉลี่ย 2-3 ครัวเรือนต่อหนึ่งบ่อ) ความจริงแล้ว ถ้าหากแต่ละบ่อนั้นเจ้าของบ่อและผู้เข้าร่วมใช้ประโยชน์ต่างชวนช่วยทำกันอย่างจริงจัง ก็น่าจะเป็นที่พอใจ (ส่วนที่จะคุ้มค่ากับการลงทุนทุ่มเทไปหรือไม่ ก็เป็นอีกกรณีหนึ่ง) แต่เท่าที่พบส่วนใหญ่ยังไม่ได้ทำกันจริงจัง ผักที่ปลูกหรือปลาที่เลี้ยงนั้น ก็ทำไปเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาที่พบก็มีตั้งแต่ปัญหาทางเทคนิค เช่น ขอบบ่ออยู่สูงเกินไป ดินเค็ม น้ำมีปริมาณจำกัด ฯลฯ ไปจนถึงปัญหาด้านการตลาด เช่น ผักที่ปลูกขึ้นเอาไปขายในตลาดไม่ได้รับราคาทำให้หมดกำลังใจที่จะทำการผลิต เป็นต้น ในแง่ของการถ่ายทอดเทคโนโลยีก็มีปัญหาเพราะบ่อที่ทางโครงการขุดให้ นั้นเป็นบ่อที่มีขนาดใหญ่และลึกเกินไป ชาวบ้านไม่สามารถจะขุดได้ด้วยตนเอง หากจะจ้างรถขุดก็เสียค่าใช้จ่ายสูงชาวบ้านอื่น ๆ ที่ยังไม่มีบ่อไม่สามารถจะ

ทำตามได้ ดังนั้นจำนวนบ่อที่อยู่ในลักษณะเดียวกับบ่อโครงการจึงไม่มีเพิ่มขึ้นอีกถึงแม้เวลาจะผ่านมามากมายไปแล้วก็ตาม

ความจริงแล้วผลประโยชน์อื่น ๆ ของโครงการยังมีอีก แต่เป็นผลประโยชน์ที่ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนได้รับ เช่น ผลประโยชน์ในแง่ของการศึกษา เพราะจากโครงการนี้ทำให้นักวิชาการทั้งฝ่ายญี่ปุ่นและฝ่ายไทยได้มีโอกาสเรียนรู้จากโครงการนี้ในหลาย ๆ ด้าน ทางด้านวิศวกรรม นักวิชาการก็สามารถเรียนรู้โดยการปฏิบัติว่าบ่อที่ขุดนั้นควรจะขุดในลักษณะไหน จึงจะสิ้นค่าใช้จ่ายน้อยที่สุดและได้รับประโยชน์สูงสุด น้ำใต้ดินมีความลึกขนาดใด มีการเคลื่อนไหวอย่างไร ตลอดจนความเค็มของน้ำและดินมีกระบวนการอย่างไร ในทางสังคมศาสตร์นักวิชาการก็ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับเกษตรกร ได้เรียนรู้พฤติกรรมของชาวบ้าน และได้ตระหนักว่าสังคมชนบทไม่ใช่เรียบง่าย สามารถทำอะไรหรืออย่างไรก็ได้ หากแต่สังคมชนบทนั้นมีความสลับซับซ้อนในตัวของมันเอง การจะปฏิบัติงานให้ได้ผลนั้นจำเป็นจะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ไม่น้อย

4. บทเรียนจากโครงการในแง่ของความช่วยเหลือจากญี่ปุ่น

การริเริ่มให้มีโครงการลักษณะนี้ขึ้นมา มีลักษณะร่วมกับอีกหลาย ๆ โครงการที่เป็นความช่วยเหลือจากรัฐบาลญี่ปุ่น ก็คือ เริ่มจากการที่มองปัญหาในแง่ของการเปรียบเทียบ คือ พยายามมองว่าญี่ปุ่นมีดีในแง่ใด และไทยมีความบกพร่องในแง่ใด จากนั้นก็ตั้งใจจะลอกหรือเลียนแบบหรือนำเอารูปแบบของญี่ปุ่นเข้ามาใช้ในเมืองไทย ดังเช่นในโครงการนี้ที่เห็นความสำเร็จของระบบ “โตบัน” ที่ได้เอาระบบ

¹ โดยมี ผศ. สุวิชัย หวันแก้ว จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นายชาชาติ วิวัช และนิสิตจาก คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีก 3 คน เป็นผู้ทำการศึกษาระหว่างเดือน มีนาคม-มิถุนายน 2529

“ทะเลเหิระ” เามาใช้อย่างได้ผลในจังหวัดเฮียวโกะของญี่ปุ่น และเมื่อมองภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเรามีปัญหาเรื่องของน้ำ เรื่องของความแห้งแล้งก็คิดจะเอาระบบ “โดบัน” นี้เข้ามาใช้ในภาคนี้บ้าง จริงอยู่การศึกษาเปรียบเทียบนั้นเป็นเรื่องที่น่าสนใจในตัวของมันเอง แต่การศึกษาเปรียบเทียบนั้นจำเป็นจะต้องทำการศึกษาเจาะลึกลงไป มิใช่มองอะไรแต่เพียงผิวเผิน อย่างเช่นระบบโดบันของญี่ปุ่นที่ประสบความสำเร็จนั้นมีอะไรซ่อนอยู่เบื้องหลังหลายประการ เช่น ในทางกายภาพ ก็จะเห็นความแตกต่างระหว่างย่านคันไซ คือ (ภาคตะวันตกของญี่ปุ่นแถบเกียวโต-โอซาก้า-โกเบ) หรือย่านทะเลภายในเซโตะ ซึ่งระบบโดบันใช้กันอยู่กับภาคอีสานที่ทางโครงการนี้ริเริ่มขึ้นมา เช่น ปริมาณน้ำฝนของญี่ปุ่นในย่านนั้นก็มีสูงกว่า 2,000 มม./ปี ซึ่งสูงกว่าในเขตพื้นที่โครงการในภาคอีสานเกือบสองเท่า นอกจากนั้นการกระจายของการตกของฝนก็ค่อนข้างกระจายตลอดปี เมื่อเปรียบเทียบกับภาคอีสานซึ่งมีปัญหาในเรื่องการกระจายของการตกของฝน เพราะฝนจะตกหนักในบางช่วงของฤดูฝน สลับกับมีฝนทิ้งช่วงในบางตอน และในฤดูแล้งที่ไร้น้ำฝนเกือบจะสิ้นเชิง เงื่อนไขของฝนนี้เกี่ยวข้องกับระบบชลประทานอย่างลึกซึ้ง เพราะบ่อที่ขุดขึ้นนั้น เป็นบ่อเก็บกักน้ำฝน หรือมีละนั้นก็อาศัยบางส่วนจากน้ำใต้ดินซึ่งก็ขึ้นอยู่กับปริมาณของฝนอีกเช่นกัน อัตราการระเหยและการคายไอน้ำก็มีส่วนสัมพันธ์กับความชื้นในอากาศ ซึ่งก็เกี่ยวข้องกับการตกของฝน เมื่อพิจารณาจากเงื่อนไขอย่างนี้เพียงอย่างเดียวก็เห็นว่าการขุดบ่อเก็บกักน้ำในภาคอีสานเพื่อการชลประทานนั้นมีความเป็นไปได้น้อยกว่าระบบโดบันในย่านคันไซมาก ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อพิจารณาถึงลักษณะของดินซึ่งในภาคอีสานมีลักษณะส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย มีอินทรีย์วัตถุต่ำ สามารถดูดซับหรือเก็บกักน้ำได้ต่ำกว่าดินในย่านคันไซ ก็จะเห็นว่าระบบส่งน้ำจากบ่อเก็บกักน้ำดังกล่าวยังเป็นไปได้ยาก นี่ยังไม่ได้พิจารณาถึงปัจจัยทางสังคมซึ่งในเขตพื้นที่ของญี่ปุ่นได้มีการวิวัฒนาการของระบบกลุ่มผู้ใช้น้ำ (“สุขุทริคูมียาย”) และสิทธิ

ของการใช้น้ำ (“สุขุทริเคง”) ซึ่งดำเนินมานานับร้อย ปี แต่ในขณะที่ในท้องที่ของโครงการในภาคอีสานยังไม่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้มาก่อนเลย เมื่อพิจารณาในแง่นี้ร่วมด้วยแล้ว ก็เกือบจะไม่เห็นลู่ทางว่าจะสามารถเลียนแบบระบบของญี่ปุ่นมาใช้ได้อย่างไร

อย่างไรก็ตามก็มิได้หมายความว่าเราจะไม่ได้อะไรเสียเลยจากการเรียนรู้จากญี่ปุ่น เพราะการเรียนรู้อย่าง “ลึกซึ้ง” ไม่ใช่ “ผิวเผิน” จะทำให้เราเข้าใจกระบวนการพัฒนา และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ทำให้โครงการนั้น ๆ ของญี่ปุ่นประสบความสำเร็จ การเรียนรู้บทเรียนของญี่ปุ่นนั้นจัดว่าเป็น “ความรู้” ซึ่งก็แตกต่างไปจาก “แบบอย่าง” หรือ สิ่งที่ต้องลอกเลียนมา ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับประเทศไทยก็อยู่ที่เราสามารถเข้าใจสภาพท้องถิ่น และเงื่อนไขต่าง ๆ ของเราได้ละเอียดชัดเจนขนาดไหน ซึ่งถ้าหากเราสามารถทำได้ ความรู้ที่เราเรียนจากกรณีของญี่ปุ่นก็อาจเป็นประโยชน์ ปัญหาที่ประสบอยู่ก็คือ ในขณะที่นักวิชาการของญี่ปุ่นมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนั้นของญี่ปุ่นเป็นอย่างดี แต่นักวิชาการเหล่านั้นก็ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพของเมืองไทย ในขณะที่นักวิชาการไทยเองก็ใช้จะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพของสังคมชนบทหรือระบบการเกษตรของไทยสักเท่าใด เพราะนักวิชาการเหล่านั้นส่วนใหญ่ก็ได้ศึกษาเล่าเรียนมาจากต่างประเทศ แนวความคิดหลายต่อหลายอย่างเป็นแบบอย่างของนักวิชาการต่างประเทศซึ่งหลายอย่างก็ไม่สามารถเข้าใจระบบชนบทไทยหรือสังคมเกษตรกรรมไทยได้ ถึงแม้ว่าในระยะหลังได้มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องการเกษตรของไทยและชนบทไทยมากขึ้น แต่ความละเอียดลึกซึ้งก็ยังไม่มาก เมื่อเทียบกับของญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศอุตสาหกรรมแต่ทำการศึกษาในเรื่องเกษตรกรรมและสังคมชนบทในประเทศของเขาไว้อยู่มากมาย

ความจริงแล้วในส่วนของการนี้ น่าจะบรรลุประโยชน์มากกว่าถ้าหากนักวิชาการที่เกี่ยวข้องจะยอมรับงานวิจัย หรือการศึกษาจากแหล่งอื่น ๆ ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีอยู่จำกัดแต่ก็ยังพอมีอยู่บ้างโครงการระบบ

ปลูกพืช และระบบการทำฟาร์ม ที่ทางคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ทำอยู่ก็อาจช่วยให้ทางโครงการมีความเข้าใจถึงระบบการเกษตรของภาคอีสานได้ดียิ่งขึ้น โครงการศึกษาปัญหาดินเค็มและปัญหาน้ำได้ดินซึ่งทางโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ ไทย-ออสเตรเลียได้ทำติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายต่อหลายปี ก็จะช่วยให้ทางโครงการได้เข้าใจสภาพกายภาพของดินและสิ่งแวดล้อมในภาคอีสาน โครงการเกษตรแบบผสมผสานขององค์การอนุเคราะห์เด็กซึ่งได้นำเอาระบบบ่อที่เกษตรกรขุดเองทำการเลี้ยงปลาและทำการเกษตรแบบผสมผสานก็น่าจะเป็นตัวอย่างและบทเรียน เพราะโครงการนี้ได้ยึดหลักการพึ่งตนเองของเกษตรกรเป็นสำคัญ และเป็นตัวอย่างสำหรับการแพร่กระจาย เพราะได้เป็นไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว สำคัญอยู่ที่ว่าเจ้าหน้าที่หรือนักวิชาการโครงการนี้จะยึดมั่น ถิ่นมั่นหรือยึดติดอยู่สถานันของตนมากน้อยขนาดไหน ที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือในส่วนของสถาบันคือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นเจ้าของโครงการนี้ไม่มี คณะเกษตรศาสตร์หรือนักวิชาการทางวิทยาศาสตร์ เกษตรโดยตรง ทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยน่าจะร่วมมือกับสถาบันอื่น เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หรือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งมีคณะเกษตรศาสตร์ และนักวิชาการในสาขานี้ ในการทำงานศึกษาวิจัย หรือพัฒนาในลักษณะนี้ ข้ออ้างที่ว่าได้ร่วมกับคณะ-เกษตรศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเกี่ยวโตอยู่แล้วคงจะไม่ใช้ข้ออ้างที่ดี เพราะนักวิชาการของญี่ปุ่นถึงแม้จะอยู่ในสาขาเกษตรศาสตร์ แต่จะมีความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องการเกษตรของไทยได้ดียังไรนอกจากจะมาเริ่มต้นจากพื้นฐานใหม่ ความใจกว้างของสถาบันนั้น พอมีตัวอย่างให้เห็นอย่างเช่นโครงการ มหาบัณฑิต ทางโภชนาการชุมชนที่ทางมหาวิทยาลัยมหิดล ทำร่วมกับมหาวิทยาลัยควีนสแลนด์ของออสเตรเลีย ภายได้ความร่วมมือขององค์การความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาของออสเตรเลีย (ADAE) แทนที่มหาวิทยาลัยมหิดลจะแสดงบทเป็นพระเอกแต่เพียงผู้เดียว

ก็ยังได้ดึงเอามหาวิทยาลัยขอนแก่นมาร่วมด้วย เพราะเห็นว่าการฝึกงานภาคสนามนั้นจะต้องทำในภาคอีสาน และเห็นว่าบุคลากรของมหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งอยู่ในท้องที่ น่าที่จะมีความรู้และประสบการณ์มากกว่า การร่วมมือทางวิชาการระหว่างสถาบันนอกจากจะเป็นการประหยัดทรัพยากรของประเทศ (เช่น ทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ไม่จำเป็นต้องรีบเร่งหาทางจัดตั้งคณะเกษตรศาสตร์ขึ้นมา) ก็จะช่วยขจัดปัญหาการถือเขาถือเรา หรือสถาบันนิยม อันเป็นจุดบอดสำคัญของระบบการศึกษาของญี่ปุ่นไม่ให้ระบาดมาในเมืองไทยอีกด้วย

ข้อคิดอีกประการหนึ่งสำหรับโครงการที่ได้รับความร่วมมือจากญี่ปุ่นก็คือการมองเปรียบเทียบกับเฉพาะญี่ปุ่นเป็นสำคัญ ความจริงแล้วไทยเราน่าจะเรียนรู้จากประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีระดับการพัฒนาใกล้เคียงกันมากกว่าจะเรียนรู้จากญี่ปุ่นโดยตรง แต่ความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นก็มักเน้นว่าจะต้องส่งคนไปศึกษาดูงาน หรือฝึกอบรมที่ญี่ปุ่น (นอกเหนือจากการที่ต้องใช้อุปกรณ์ เครื่องมือ และแม้กระทั่งวัสดุก่อสร้างที่ทำจากญี่ปุ่นแล้ว) การให้ความช่วยเหลือโดยส่งคนไทยไปดูงานในฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฯลฯ อาจจะเป็นประโยชน์มากกว่าการไปดูงานในญี่ปุ่น ในกรณีทางฝ่ายไทยเราเองก็คงจะต้องเปลี่ยนทัศนคติ และทำที่เสียใหม่ โดยประการแรกจะต้องไม่คิดว่าการไปฝึกอบรมหรือดูงานในต่างประเทศ เป็นการไปเที่ยวหรือจับจ่ายซื้อของเครื่องอุปโภคไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ และจะต้องปรับความเข้าใจใหม่ในการดูถูกประเทศเพื่อนบ้านของเราเอง เพราะในเชิงวิชาการในด้านต่าง ๆ เราอาจจะเรียนรู้จากประเทศเพื่อนบ้านของเราได้ และการเข้าใจประเทศเพื่อนบ้านของเราที่ดีก็จะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่มั่นคงยิ่งขึ้นในอนาคต อย่างไรก็ตามการไปศึกษาอบรมและดูงานในประเทศญี่ปุ่น ก็อาจจะยังจำเป็นที่จะต้องมียุ้งบ้างเหมือนกัน เพื่อความเข้าใจในประเทศนั้น และเพื่อที่จะยึดเอาเป็นแบบอย่างในบางด้านที่น่าจะเอาเป็นแบบอย่าง

5. บทสรุป

ความสำคัญและบทบาทของความช่วยเหลือของญี่ปุ่นที่มีต่อการเกษตรและการพัฒนาชนบทไทย นับว่ามีสูงขึ้นเรื่อย ๆ ความช่วยเหลือเหล่านี้มีความจำเป็นจะต้องพิจารณาในแง่ของคุณภาพประกอบกันไปด้วย บ่อยครั้งที่โครงการพัฒนาชนบทและการเกษตรที่ได้รับความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นได้รับการอ้างว่าทำไปเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรผู้ยากไร้ในชนบท แต่ในข้อเท็จจริงแล้วความช่วยเหลือเหล่านั้นมิได้ถึงมือกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับการกล่าวอ้างถึงหรือถึงเป็นส่วนน้อย แต่อีกส่วนหนึ่ง (บางครั้งก็เป็นส่วนใหญ่เสียด้วย) กลับไปสู่กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาชนบทไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ นักวิชาการ หรือ แม้กระทั่งพ่อค้านักธุรกิจที่ดำเนินกิจการเกี่ยวข้องกับงานพัฒนาชนบท จนทำให้สงสัยว่าตัวเลขที่ทางรัฐบาลญี่ปุ่นอ้างว่าได้ช่วยเหลืองานด้านการเกษตรและพัฒนาชนบทไทยเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้นหลายหมื่นล้านบาทนั้นได้ถึงมือเกษตรกรจริง ๆ สักเท่าใด จริงอยู่ที่เราไม่อาจคิดว่าเงินทุกบาททุกสตางค์จำเป็นจะต้องถึงมือเกษตรกร เพราะความช่วยเหลือจากต่างประเทศนั้นมิใช่เป็นการให้ทานหรือนำเงินมาแจก แต่เป็นการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา การประเมินผลโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่รัฐได้จัดทำขึ้น โดยอาศัยเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศในแง่ของคุณประโยชน์หรือความสามารถที่จะช่วยเหลือเกษตรกรได้มากเพียงใดเป็นสิ่งที่ควรจะต้องตระหนักถึง ภาระหน้าที่อันนี้น่าจะเป็นของฝ่ายไทยมากกว่ายกให้เป็นของฝ่ายญี่ปุ่นผู้ให้ความช่วยเหลือ ทั้งนี้เพราะนอกจากจะเป็นเรื่องของผลประโยชน์ของทางฝ่ายไทยเราเองแล้ว เรายังเป็นผู้ที่ทราบดีว่าควร

ที่จะทำงานในด้านไหน เรื่องอะไร อะไรที่จะเป็นประโยชน์แก่เกษตรกร อะไรที่จะเป็นประโยชน์เฉพาะแก่ข้าราชการหรือนักวิชาการเท่านั้น ในส่วนของงานวิจัยก็เช่นเดียวกัน งานวิจัยหลายชิ้นอ้างว่าเพื่อประโยชน์แก่เกษตรกร แต่โดยตัวของมันเองแล้วอาจจะไม่ได้มีประโยชน์โดยตรงแก่เกษตรกรก็ได้ งานวิจัยบางโครงการทำไปด้วยความสนใจของนักวิชาการโดยเฉพาะ และมีได้มีผู้ใดทำการศึกษาค้นคว้าสานต่อไปจนถึงกลุ่มเป้าหมายหรือได้ประโยชน์ที่ใช้อยู่ในขั้นสุดท้ายในระดับเกษตรกร ดังนั้นจึงปรากฏว่ารัฐได้สูญเสียโอกาสไปไม่น้อยทั้งจากงบประมาณแผ่นดินและเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศในงานวิจัยที่สะเปะสะปะ ไม่เป็นชิ้นเป็นอันหรือตรงกับความต้องการที่แท้จริง แน่นนอนที่งานวิจัยสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนาเป็นสิ่งจำเป็น แต่งานวิจัยจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อเป็นงานวิจัยที่มีเป้าหมายชัดเจนมีการประสานต่อเนื่องกับงานวิจัยอื่น ๆ โดยการวางแผนงานวิจัยที่รอบคอบตั้งแต่ต้น บทความที่เขียนนั้นมีไว้เพื่อจะไม่ดำเนินว่าโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานนั้นดำเนินงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพ หรือไม่มีความถูกต้องกันข้ามจากการศึกษาบางจุดก็จะพบว่าโครงการนี้มีประโยชน์และมีคุณค่าอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน เพียงแต่จำเป็นจะต้องปรับในแง่ของการดำเนินงานในบางด้านเสียใหม่ ทั้งนี้เพื่อที่จะได้เกิดประโยชน์สูงสุดและบรรลุเป้าหมายที่กล่าวว่าเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรอย่างแท้จริง บทสรุปที่ได้จากโครงการนี้อาจเป็นประโยชน์สำหรับการดำเนินโครงการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอื่น ๆ ที่ได้รับจากญี่ปุ่นที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน และจะมีมาในอนาคต